

VITAINDÍTÓ - <http://ujreformkor.hu/>

Béládi László: Velünk és bennünk – A kádárizmus

Ezzel nem kevesebbet állítunk, mint hogy a „kádárizmusnak” nevezett jelenség-együttes áthatja és meghatározza jelenünket – ez a mi jelen idejű történelmünk. Rövid utalást téve mai állapotainkra, ebből az következik, hogy ez a kétes értékű, de sokféleképpen értelmezhető örökség jelenkori szellemi konfliktusaink egyik (talán nagyobbik) részének is forrása.

A kádárizmus még most is velünk van, és az abból fakadó meghatározottságok bennünk élnek. Magunkkal hurcoljuk múltunk örökségét, nem vetköztük le a múltban ránk aggatott vagy

önszántunkból magunkra szedett szellemi-intellektuális, valamint erkölcsi-érzelmi köpönyegeket.

Ez most a legközelebbi múltunk: banális, mondhatnánk, hogy erre emlékezünk a legtisztábban. Ám még ebben sem lehetünk bizonyosak. A lelki és gondolati háritás gesztusát is figyelembe kell vennünk, amely gyakran megnehezíti, esetleg lehetetlenné is teszi a pontos emlékezést. Az „akkor az voltam, de mostanra őszintén megváltoztam” lelki feladványának megoldása közben kevesen voltak képesek megőrizni erkölcsi integritásukat. Ráadásul a kádári rendszer, szinte észrevétlenül, olyasfajta tulajdonságokat is elültetett alattvalóiban, amelyekkel kapcsolatban még most, utólag sem egyszerű diagnosztizálni, hogy azok bennünk éltek, és a maguk idejében, látensén bár, igen „eredményesen” működtek.

A második világháborús és az azt követő traumák Magyarországon mindenki számára nyilvánvalók voltak. Azokról a frusztrációkról viszont, amelyek 1956 után sunyi módon mérgezték a lelkeket, sokan azt sem tudták, mik is valójában.

Mivel indokolhatjuk a fenti állítást? Hiszen időközben Kádár János rendszere, 33 év múltán elerőtlenedve, csendesen kimúlt, és megtörtént az ún. rendszervált(oz)ás. Tiszta lappal kezdeni új korszakot: ennek az egyébként meglehetősen sajátos folyamatnak és irányítóinak egyik legfontosabb feladata éppen ez lett volna. Tabula rasát csinálni a közgondolkodásban, felfrissíteni a közszellemet. (Ehhez nem volt elegendő, hogy egy igen pregnáns példát említsünk, a szocializmus politikai gazdaságtanát sutba dobó, hirtelen meggyőződést váltó, a kapitalizmust hiteltelenül dicsőíteni kezdő, és most ezt a rendszert kizárólagosan üdvöztetőként ajánló közgazdászok doktriner piacelvűsége.) Némi pátosszal szólva: a történelem olyan lehetőséget kínált számunkra, mint a XX. században soha. Legalább a legkevésbé sem dicsőséges közelmúlt lezárására, vagy annak kísérletére. Nem tagadhatjuk, pusztá szavakban nem volt hiány. Csakhogy nem a kellő szavakat hallottuk.

A deklaráltan új elvek alapján működő rendszer vezetőinek, felismerve a kádárizmus belső természetét: az embereket cinkosságra kényszerítő hazugságot, szellemi és érzelmi szempontból jóval határozottabban kellett volna leszámolniuk (!) a „kádárista szocializmussal”. Nehogy félreértsük: ehhez nem kellett volna vérnek folynia! Elegendő lett volna hiánytalanul elősorolni a bűnöket – mindet, egymás után –, megnevezni a tetteseket – és méltóképpen megemlékezni az áldozatokról. A modern tömegtájékoztatás világában mindenkiben tudatosíthatták volna, milyen volt valójában az a rendszer, amelytől békésen, vértelenül vehették át a hatalmat. Erre bizony figyelmeztetni kellett volna a feledékenyeket, akik e körülményt dicséretes dolognak tekintették, a távozók javára írták – lám csak, mondták, mégis szót lehet érteni velük... Megfeledkezni látszottak arról, nem is kevesen, hogy annak idején ugyanez a rendszer másféle arcát mutatta, ráadásul vezetői, ha akarták volna sem lettek volna képesek 1989-ben az erőszakos ellenállásra. Hiszen a dolgok azért végeredményben mégsem a budapesti Ellenzéki Kerekasztalnál dőlték el...

Átadják a hatalmat... Persze, elvultunk valahogy Kádár idejében, de most mégis jobb lesz a világ... Jobban fogunk élni, és kész.

Magyarországon 1989–90-ben nem történt radikális fordulat. Az emberek szellemi organizmusában továbbra is virulensek maradtak a Kádár-korban szinte belső tulajdonságokká romló negatív meghatározottságok. Azoktól megszabadulni: komoly intellektuális és érzelmi teljesítményt igényelt volna, s erre az emberek gyakran képtelenek, alkalmatlanok voltak, vagy éppen mindent fontosabbnak tartottak és tartanak, mint a múlttal való szembenézést. Különösen így volt ez azért, mert a magyar társadalom többsége többszörös illúziók fogságában vergődött. Így élt tovább az emberekben a múlt, nyíltan – és még inkább látsen, a kollektív tudatban és emlékezetben.

A kádári közelmúlt történései – ahelyett, hogy helyükre, a fokozatosan, de folyamatosan feldolgozott emlékezet tárházába kerültek volna, s ma csak annyiban befolyásolnák jelenünket, mint az a történelmi múlttól egyébként joggal elvárható – kulturális-civilizációs-politikaiviselkedésmintáinkat átható tényezőként velünk maradtak. S még ha csak, elmúlván, immár látszat-létre szenderülve léteztek volna – addig ameddig!

Csak hogy éppen nem így történt. Most is velünk és bennünk élnek. A politikai életre tekintve, bizonyára annak kibékíthetetlen konfliktusai is befejezetlen múltunkban gyökereznek. Szellemi közállapotainkat sem jellemezhetjük anélkül, hogy utalnánk a Kádár-korszak gyakran sikerrel alkalmazott manipulációs technikákra.

Miért nem tudta levetkőzni közelmúltját az 1990 utáni magyar társadalom? A történelem arra tanít, hogy a múlttól az emberek még radikális társadalmi fordulat révén/után is nehezen szabadulnak. Az aktív történelmi cselekvés, a forradalom – minden további következményétől eltekintve –, erkölcsi katarzisa révén legalább felmenti az embereket a múlt egyidejű tudatosításának kényszere alól: azt – bár közreműködésükkel – elvégzi maga a történelem. Az emberek, ha nem a legyőzöttekhez tartoznak, jó lélekkel, s szinte öntudatlanul kezdek új életet. A mélyebb elemzéssel meg elbíbelődnek a múlt szakértői. Egyhamar persze ekkor sincs menekvés: a régi kor reflexei, szellemi és erkölcsi bevésődései még jó ideig bennük élnek. Különösen így volt ez századunk diktatúrai esetében, amelyek egyik jellemzője éppen a mindent maga alá rendelő ideológiai indoktrináció volt.

A passzivitástól a cinkossáig

Hogyan is kezdődött? Hogyan vált általánossá a cinkosság és a passzivitás. Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, nevet kell adnunk annak a folyamatnak, amelynek során az élet a hatvanas évek elejének Magyarországon visszazökkent a „normális (?) kerékvágásba”.

A háttérben, természetesen, még ott munkált a zsigeri félelem – nem lehetett könnyű három terrorperiódust végigélni tizenegy év alatt. A novemberi szovjet katonai beavatkozás után előbb-utóbb mindenki számára nyilvánvaló lett, hogy semmiféle érdemi ellenállásra nincs mód, s az országon kívülről sem várható segítség. „Magunkra vagyunk utalva.” „Nem tehetünk semmit.” „Most, nem úgy, mint 1945 után, mindent megpróbáltunk. És a végeredmény? Ugyanaz. Az eltiport magyar szabadság.” „Soha többé nem leszünk képesek a szabadságunkért küzdeni.”

Minden további emberi reakció és (nem)-cselekvés ebből: a teljes tehetetlenség érzéséből

fakadt. Nem feledve ama kétszázharminc véres áldozatát, „össztársadalmi szinten” ez volt az igazi tragédia. „Én ugyan megvagyok – mondhatta, aki megmaradt –, csak a haza veszett el.”

Miféle szubjektív reakció következhetett ebből? Minő egyéni cselekedetekből – vagy inkább: azok hiányából – állt össze az 1956 utáni fejleményekre adott „társadalmi válasz”? Természetes reakció volt a megfélemlítettségből és a csömörből következő apátia és belenyugvás? Igennel kell válaszolnunk erre a kérdésre. Az életben maradtak ugyanis – világnézetre és minden más karaktervonásra tekintet nélkül – valóságos erkölcsi csapdába kerültek: továbbélésre ítéltettek és kényszerültek. Lassanként az egész társadalom életérzése megváltozott; a (hazug) alkalmazkodás lett a természetes magatartásforma. A szokásos magyar „választás” volt ez, amelynek lényege, hogy valójában nem is választás: nincs kibúvó – vagy, ahogy ma mondani szokták, nincs alternatíva.

Akik nem kerültek börtönbe, nem hagyták el az országot, nem harcoltak és nem vallattak – e többség számára nem volt alternatíva.

A részletekben azonban különbségek mutatkoztak.

Talán a Rákosi-rendszer elvtelen vagy véreskezű kiszolgálói voltak a legkönnyebb helyzetben. Ők is árulónak tartották Kádárt, aki azonban, bár eltávolította őket a pártpolitika első vonalából, komoly formában nem vonta őket felelősségre. (Egy gól a diszkontinuitás híveinek kapujában...) Megmaradhattak az átszervezett állambiztonsági apparátus nem nyilvános posztjain, más részük a „szellemi szakmunkásként” kapott nem is kis darab kegyelemkenyeret. S ott voltak azok, akik a vállalatok szobáit szerkesztőszékekkel vagy a kabarészínpaddal cserélték fel. Szerepük a rendszer későbbi „konszolidációjában” – a nagy kérdések bagatellizálásában, az emberek tudatának eltorzításában – aligha túlbecsülhető. Méltó társaik voltak a magas polcokon lévő, neves értelmiségi ideológiacsinálók, akik a „közös” cél és az „alkalmas” eszközök nagy kádárista dilemmáinak megoldásában játszottak elvülhetetlen szerepet...)

A másik póluson, előbb-utóbb azokat is elvtelen kiegyezésre kényszerítették, akik, világnézetük értékrendje szerint, megbocsáthatatlannak ítélve a véres kezdetet, az új rendszert alapjaiban elutasították. Lassan az ő lelki tartalékaik is felőrlődtek, lélekben ők is feladták. Nekik is élniük kellett... (Nem számítva közéjük a felkelőket – mostanra halottakat és elítélteket –, akik annak idején választottak, s erkölcsi pozíciójuk 1956 után is szilárd és kikezdhetségtelen maradt.) Az aktív résztvevők között a megzsaroltak, a besúgásra kényszerítettek voltak a legszerencsétlenebbek – ez egy másik történet.

Ráadásul, és talán ők még nehezebb helyzetbe szorultak, ott voltak – mert voltak – a szocializmus becsületes szimpatizánsai, az egyenlőségen alapuló társadalom őszinte elkötelezettjei, a hívő társutasok, akiknek eszméik nevében is el kellett ugyan fogadniuk Kádárt, csak éppen azon az áron, hogy a kivégzéseket felejtani és bagatellizálni, Kádár személyét pedig – a maguk módján persze – idealizálniuk kellett. Számukra, talán megkockáztathatjuk, valamikor 1961 után kezdődött az új időszámítás – a kivégzéseket mintha a régi rendszer folytatásának tekintették volna...

És a túlnyomó többség, a társadalom azon tagjai, akik szabad(láb)on folytathatták életüket, és a

megtorlások idején és azok után – büntetlenül bár – be kellett illeszkedniük a Kádár-rendszer hétköznapijaiba? Mit tehettek a kádári restauráció során ők, a harcokat passzívan szemlélők, azok, akik nem fogtak fegyvert, akik otthon ülve abban reménykedtek, hogy talán még jöhet egy tisztább szocializmus, vagy éppen azok, akik a Szabad Európát hallgatták, és pokolba kívánták a rendszert, régi és „reformált” formájában egyaránt...

Egyszerűen élniük kellett, akármiféle „árulók” (más nézőpontból: továbbra is a „piszkos kommunisták”) vezették az országot. Mi mást tehettek volna a reménytelen helyzetben? Egy szóval válaszolhatunk: semmit. Anélkül, hogy bárki fölött pálcát törnénk, meg kell állapítanunk: még a mindentől távol maradók is súlyos erkölcsi dilemmákkal szembesültek, s az új viszonyok között – kényszerűen(?), öntudatlanul(?) – nekik is viselniük kellett a rájuk mért erkölcsi következményeket, noha nem tettek „semmi rosszat”.

Az antikommunisták, a rendszer közvetlen ellenségei, a meggyőződésből vagy kényszerből szimpatizánsok, kiegészülve a széles passzív tömegekkel – a nyilvánosság szférájában közülük mindenki alakoskodni, az igazságot elhallgatni, féligazságokkal kísérletezni vagy expressis verbis hazudni kényszerült. (Természetesen nem számítva közéjük a rendszer irányítóit, közvetlen vagy elvtelen haszonélvezőit.) Mindenki behódolásra kényszerült, mert mindenkit behódolásra kényszerítettek. Most, Kádár idején is... Rákosi sztálini mintájú diktatúrája a durva és nyílt politikai kényszer eszközét alkalmazta, s minden másként gondolkodót kizárt a normális létből – az egykori tábornok éjjeliőr volt, a filozófus raktáros lett –, vagy éppen bezárt, internált, kegyelemkenyérre ítelt. (Ezért, paradox módon, elvileg sohasem zárult be a politikai ellenállásra való lehetőség, hiszen pontosan szétválasztható volt a „mi” és az „ők” csoportja.)

Nem így 1956 (vagy inkább 1961–63) után. Kádár alatt a mindenkit átfogó kényszerű kapituláció lett a rendszer alapzata. Végeredményben ez határozta meg azt a társadalmi képletet, amelyet „kádárizmusnak” nevezünk. (Mindig tegyük hozzá: annak következményeit is.) A Kádár-rendszer leírásakor ezt az erőszakból kényszerre alakuló (finomodó?) uralmi módot kell kiindulópontnak tekintenünk.

A behódolás legfőbb kártétele az volt, hogy cinkosságot alakított ki a rendszer irányítói és alávetettjei között. A korszak minden sajátossága, kulturális és mindennapi megnyilvánulása csak e hazugság összefüggésében értelmezhető. Ez lett az érett kádárizmus „érték”rendszere, egyúttal ideológiai alapvetése. Elég köznapiság volt persze: „mindannyian tudjuk, hogy nem, mégis igen”. Ez bármire igaz lehetett. A szereplők pedig, mivel egy hajóban eveztek, egyúttal kölcsönös erkölcsi felmentést adhattak egymásnak. A felül lévők – természetesen – elfogadták a szavakban megnyilvánuló alkalmazkodást, mintha az valóságos konszenzust fejezett volna ki. Az ő fő céljuk éppen e látszat-egyetértés fenntartása volt.

A cinkosságvalóban valami hasonlót: hallgatólagos beleegyezést jelentett – mégpedig beleegyezést mindenbe. „Mintha”-országban így zárult be a kétértelműség és a hazugság köre.

(Kiváló példa erre az értelmiség tanácstalansága. A „mit tegyünk?” kérdésére ők is csak egyféle választ adhattak: továbbélni, ráadásul alkotni akartak. A kritikus szelleműek igyekeztek parabolisztikusan fogalmazni és láttatni – hiszen nyíltan beszélni nem lehetett. Ennek is megvoltak azonban a veszélyei, nem lévén olyan igazságtevő fórum, amely meghúzhatta volna

a rendszert gyengítő „áthallásos” művek és a szándékos manipuláció közötti határvonalat. Erre nem volt általános szabály, ezt mindig esetről esetre kellett mérlegelni.)

Jellemző azonban, hogy mindez – a passzív alkalmazkodás és a nyílt fogalmazástól való ódzkodás – olyan általános szellemi megszokássá vált, amelyet az 1990-es fordulat után sem lehetett kiűzni az emberekből. Mondhatnánk virulens kórokozót is, ha nem éppen a passzivitás, az intellektuális és erkölcsi restség lett volna a dolog lényege. A totálisan relatívvá rögzült értékek és „erkölcs” jegyében igazából még a változás pillanatában sem jött el az igazság pillanata: nem volt fontos sem a múltbeli cselekedetek következményeinek mérlegre tétele, sem a felelősség kérdésének felvetése és végiggondolása, sem annak tudatosítása, hogy a két rendszer közötti határvonalat vastag ceruzával kell meghúzni.

E tekintetben máig hatóan érezzük az értelmiség tehetetlenségének következményeit, magunk előtt látjuk a „kádárizmus” egyik továbbélő hatását. A néma és passzív cinkosság beidegződöttsége és a beszédképtelenség nem múlt (nem múlhatott) el nyomtalanul, önmagától, máról holnapra. Ez leginkább abban mutatkozik, hogy mai demokráciánk is nélkülözi az erkölcsi tettekézséget. E lényegi hiányosság bűnös házasságra lépett a depolitizálódás szintén vérbeli kádári hagyományával, és megszülte nekünk a következmények nélküli országot.

A hegemonia első mozzanata: a fogyasztás

A Kádár-rendszer utóbb több-kevesebb sikerrel igyekezett elfedni valóságos természetét. Aki akarta, igaznak fogadhatta el a rendszer önideológiáját: elhihetette, hogy Kádár szocialista rendszere jobb, mint a Rákosié; hogy a „reálisan létező szocializmus” „emberarcú”, ezért élhető formáció.

E hitet sulykolták minden fórumon, de elfogadtatása – írjuk az emberek javára! – azért nem ment magától. A csalás, a megtévesztő megfogalmazás a pártideológusok műve volt, akik okultak a nyers diktatúra tapasztalataiból: látszólag lényegi, valójában csak formai módosításokat eszközöltek a diktatúra változatlan alapokon álló építményén. Döntő fontosságú tapasztalatuk volt, hogy – elsősorban a rendszer hatékonyabb védelmezése és fenntartása érdekében – tagoltabb irányítási és életstruktúrákat kell létrehozni. (S mint tudjuk, Kádár János mindennél jobban félt hatalma elvesztésétől.) A pártideológusok – bár aligha tanulmányozták Gramsci elméletét a hegemoniáról – felismerték az erősen monolitikus berendezkedés hátrányait. Látták, hogy a Rákosi-rendszer mélységben tagolatlan diktatórikus védővonala az első csapás után összeomlott. Az áttételesebb eszközökkel megvalósított diktatúra célja nem volt más, mint a tagolt védővonal kiépítésének kísérlete. Ennek sikeréhez azonban – és ez ama bizonyos „hegemonia” másik aspektusa – a rendszert „természetesen létezőként” kellett elfogadtatni az emberekkel.

Egyre markánsabb alakot öltött a nagy ellentmondás. A kor szóhasználatát kölcsönvéve: a „gazdasági alap” átalakítása egyre furcsább módon „tükröződött” az emberek tudatában, paradox módon éppen azért, hogy ahatalom megőrzése érdekében az emberek ambícióit fokozatosan az anyagi szféra felé irányították. Ezzel párhuzamosan azonban nem csupán a kín finomult: a rendszer arculata elmosódottabbá vált, lényegi ideológiája egyre nehezebben

értelmezhető, egyre áttekinthetetlenebb és szofisztikáltabb lett.

Az ökonómia ötvenhat előtt a sikertelenség és a bukás, Kádár regnálása alatt viszont a hegemonia megteremtésének forrása lett. Eszközként Kádárék a – fogalmilag meghatározhatatlan – „piaci szocializmus” gazdaságpolitikáját használták, amelynek középpontjában, az „elmélet” tanítása szerint, a fogyasztás növelése állt. A számítás bevált: éppen ez lett a társadalmi-politikai hegemonia felépítésének legfontosabb eszköze. S tudjuk: amíg a fogyasztás növekedett, a rendszer elfogadottsága sem csökkent jelentős mértékben.

Persze, nem is a kádárizmusról beszélnénk, ha a fogyasztás elsőbbsége melletti opció egyértelműen minősíthető lenne. Ellenkezőleg: mint szinte mindent, ezt is belső kettősség jellemezte – különösen, ha a rendszer végóráira és az azt követő átmenetre gondolunk. Természetesen igaz, hogy a fogyasztás csatornáinak megnyitásával az élet valóban „élhetőbb” lett. Csakhogy a kétes kiegyezés rendszerének értékelésekor nem hagyatkozhatunk a pusztá mennyiségi mutatók felsorolására. Az emberek számára bizonyos előnyöket biztosító gazdaságpolitikát a társadalom megvásárlásának kísérleteként is értelmezhetjük. Ha durván akarunk fogalmazni: a társadalmat lefizették. Ezért nem elegendő azt megállapítanunk, hogy „az emberek Kádár alatt jobban éltek”. Ez a változó léthelyzet, midőn a tudatosabb alattvalók számára is egyre nyilvánvalóbb lett, egyúttal még a pusztá konzumálásnál többet kívánók erkölcsi integritását is kikezdte. Nem (vagy igen nehéz) lehetett együtt élni azzal a tudattal, hogy a nagy többség szemében ez a „kompromisszum” – ti. hogy a mély hallgatás és a politikai passzivitás szigorú kívánalmát a hatalom az anyagi javak gyűjtögetésének lehetőségével kompenzálta – nem számít erkölcsi vétségnek. Ez sem könnyen levetkőzhető örökségünk. —A kevésbé tudatosak szimplán örültek: egyre csak fogyasztani és fogyasztani akartak. Ők talán még az 1990-es átmenetet is ezért, e lehetőség még létező korlátainak lebontása miatt tartották fontosnak.

Tegyük hozzá: a fogyasztás lehetősége a hatvanas években a gazdaságon kívüli szférákban is megnyílt. A hatvanas évek elején az arra hivatottak átfogalmazták a kultúra ideológiai célját és funkcióját. Feladták az „új ember” megteremtésének eszméjét, és a kultúrát is a „puha” diktatúra fenntartásának pusztá eszközeként használták. Kidolgozták a közvetett kulturális befolyásolás, a manipuláció gyakorlatát.

A kötelező kulturális rituálékkal felhagytak, az értelmiség kiváltságosabb része számára, a hivatalos ideológia határain túlra tekintve, tágultak a szellemi horizontok. A túlnyomó többség – nem is annyira önszántából, mint inkább azért, mert más lehetősége egyszerűen nem volt – az álkultúra fogyasztásába merült. Ennek „eszmeisége” arra korlátozódott, hogy a „hallgatás után mégis beszélhetünk”, csak éppen lényegtelen dolgokat, vagy a legkártékonyabb – mert a kritika mezébe öltöztetett – hazugságokat. Ezek szellemileg legmérgezőbb formája talán a politikai kabaré volt. A rendszer vakszerencséjére a televízió éppen a legjobbkor, a hatvanas évek elején kezdett tömegesen sugározni; a manipulátorok számára ez szolgált a legalkalmasabb eszközzel az emberek szellemi dezorientálására. Igazán hétköznapi példát említve: valószínűleg még egy bűnügyi történet vetítése is csak a hegemonia (a nem nyíltan gyakorolt diktatúra) hálóját szötte – hiszen az emberek másnap sem a politikáról beszélgettek... A legkevesebb, hogy ilyen körülmények között mindenféle kulturális mérce relativizálódott. E kártétel következményeit ma egyre erősebben érezzük.

A hegemonia második mozzanata: a magánszféra

Kádár János rendszere, közismert módon, terrorisztikus-tragikus körülmények között alapozta meg hatalmát. Ennek során képviselőik nem csupán a gyilkos megtorlás bűnébe estek. A „rend helyreállítása” és a társadalom megfélemlítése után következett a nagy ideológiai csel: az embereknek odaajándékozták a korábban a mindenható párt (és állam) által uralt magánszférát. A „politika” új alapokra helyezését akár kedvező fordulatnak is tekinthetnénk, és sokan még ma is élnek a Kádárék számára pozitív eredményt hozó összehasonlítással.

Ezt a gesztust azonban nem csupán hatalmuk elismerésének ellentételezéseként tették. Nem volt elég, hogy véresen büntettek: ez tulajdonképpen súlyos, de egyértelmű tragédia lett volna. A valóság ennél némiképp bonyolultabb volt. Mégpedig éppen azért, mert az akasztásnál finomabb eszközökkel ugyanazt folytatták, ami egy bolsevik típusú rendszertől elvárható: a hatalom mindenáron való megtartását. A szellemi fogódzók nélkül maradt, de a magánélettel megajándékozott társadalmat ellenállás nélkül bűvkörükbe vonták a gazdaság új modelljével. „Az életszínvonal állandó növelése” végeredményben mégis valóságos csapdának bizonyult a társadalom számára, hiszen – ez közhely –, az embereknek ezáltal már volt vesztenivalójuk. Még a passzív ellenállók is a rendszer passzív támogatói lettek. (A materiális aspirációk kiélése ráadásul a felejtést is könnyebbé tette.) Csak a tudatosabbak voltak tisztában voltak azzal, miféle árat kell fizetni a gyarapodás lehetőségéért: hazudni, jobb esetben hallgatni kell.

Ezért mondhatjuk, hogy a hatalom kártékony módon ültette el a társadalom tagjaiban az egyéni boldogulás iránti – egyébként vitathatatlanul természetes – vágyat. A cserébe követelt hazugság-hallgatás-passzivitás hármasa ugyanis bűnrészessé tette a megtévesztett (elkábított?) embereket. Az új politika szinte láthatatlan hálóval fonta a szocializmus körébe a társadalmat. Akik ma nosztalgiával gondolnak Kádár rendszerére, ezt a látszat-jólétet sírják vissza. Csak arról feledkeznek el, hogy milyen árat kellett fizetni mindezért – a szó szoros értelmében és erkölcsi téren egyaránt. Akik tudják ezt, azóta is ezt a finom hálót tépkedik magukról.

Ez (is) olyasmi, aminek következményeit ma is magunkban hordozzuk. A fogyasztás iránti differenciálatlan vágy ugyanis atomizálta a társadalmat; az emberek, némiképp joggal, azt gondolhatták, hogy materiális ambícióikat leginkább egyéni akciókkal képesek kielégíteni. (Miként az őszinte vélemény-nyilvánítást is a legszűkebb körre kellett korlátozni.) A társadalom oly módon bomlott részeire, hogy utóbb már szinte senki sem hitt a kollektív cselekvés realitásában. Például, a táguló lehetőségekkel élő „szocialista vállalkozók” megszokták, hogy mindig az egyéni kerülőutakat, a sokat emlegetett „kiskapukat” keressék. A gyarapodás lehetősége nálunk nem szuverén egyéniségeket, hanem anyagi javaikat mindennél többre tartó és féltő, egymástól elszigetelt gazdasági alanyokat teremtett. (Igen-igen kérdéses a történeteket manapság úgy értelmezni, mintha a „felpuhult”, „gazdasági kapukat nyitó” formációban szó lehetett volna a polgári erények akár csíraformáinak megjelenéséről.) Mivel pedig a politika, a politizálás éppen a közös cselekvéssel azonosítható, nem esett nehezükre elfordulniuk attól, akkor sem, amikor tettekre lett volna szükség. Könnyen tudomásul vették, hogy a politika nem más, mint bizonyos anyagi előnyök felkínálása. Ezáltal a politikából kiveszett az erkölcs, és máig változatlan maradt az a „meggyőződés”, hogy az másról sem szól, mint anyagi ígéretekről.

A politika Kádár János rendszerében más szempontból egyenlő lett a történelmen-kívüliséggel. Mert mi is a magyar tapasztalat? Mi volt a történelmünk? A megpróbáltatások és a szenvedések egymásutánja. Márpedig az emberek, akik 1956 után a végsőkéig megcsömörlöttek ettől, éppen az újabb csapásoktól kívánták távol tartani magukat. Még a tragikusan megélt közös múlt túlzott emlegetéséről sem lehetett szó, különösen ami a XX. századot illeti: a hatalom számára féltő volt, hogy az érzelmileg újra átélt szenvedés is közösséget teremthet.

1990 után úgy-ahogy megpróbáltuk tudomásul venni: új gazdasági-politikai rend köszönt ránk. A kádári hagyomány következtében azonban ez sokak számára mégis pusztán annyit jelentett, hogy ezek után még egyszerűbben élhetnek gétek nélkül (gátlástalanul?).

És a „köztársaság”? A közösen vallott és gyakorolt politikai erények? Ugyan! Nekünk már – úgymond – semmit sem kell megtanulnunk: „már akkor” gyakoroltuk a „demokráciát”, amikor a rendszer „reformján” gondolkodtunk. Ismerjük továbbá a piac működését, mert kitanultuk a szabad vállalkozás (?) „fortélyait” – csak éppen az ethoszát nem tettük magunkévá. E nyegle attitűdöt ismét csak kádárista beidegződésnek tekinthetjük, amelyből éppen a (köz)erkölcsiség hiánya miatt nem lehetett kigyógyítani az embereket.

A puha diktatúra alapját képező politikai hegemoniáról, a fogyasztás és a vállalkozás lehetőségéről, a nyugati és a konzumkultúra fogyasztásáról mind elmondható, hogy látszólagos szabadságuk kizárólag a cinkosság és a sunyi hatalmi számítás jegyében működhetett. Az ezekkel való leszámoláshoz legalább a múlt kritikáját egységesen kívánó közéletre, hatékonyabb szellemi energiákra és elszántságra lett volna szükség.

Miután a társadalomból hiányzott ez a potenciál, a szellemi katarzis elmaradt. Az egyedülálló lehetőséget elmulasztottuk. A magyar élet úgy zajlik tovább, mint mindenkor: kimondatlan és megoldatlan konfliktusokkal, a maga szokásos zűrzavarában.[1]

Vita!

A cikk által felvetett témában vitát szeretnénk indítani az Új Reformkor honlapján.

A hozzászólásokat maximum 15-20 ezer karakterben szíveskedjenek megküldeni a szerkesztőségbe. (e-mail: info@ujreformkor.hu)

Kérjük a szerzőinket, hogy a valódi nevük mellett lehetőleg adjanak meg más, az írás szempontjából esetleg nem mellékes adatokat is, mint például foglalkozás, munkahely, beosztás stb. Lehetőség van fotó megjelentetésére is.

A rövidebb véleményeket az írás utáni szövegdobozba várjuk.

[1] Ha netán valamikor megnyílnak a párbeszéd csatornái, egyszer talán még szakíthatunk a

közeli múltból való hallgatás és a hazugságok gyakorlataival.